

EKOLÓGIA, POLITIKA A SLOBODA

Peter
DAUBNER
(ed.)

František
NOVOSÁD

Richard
SŤAHEL

Boris
ZALA

Ivan
BURAJ

Greg
EVANS

Daniel Costa
JAŘAB

Ekológia, politika a sloboda

Peter Daubner (ed.)

Filozofický ústav SAV, v. v. i.

Bratislava 2024

Ekológia, politika a sloboda

Vydavateľ:

Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i.

1. vydanie, 2024

Editor: *Ing. PhDr. Peter Daubner, PhD.*

Autorský kolektív:

prof. PhDr. František Novosád, CSc.

doc. PhDr. Boris Zala, CSc.

doc. Mgr. Richard Šťabel, PhD.

doc. PhDr. Ivan Buraj, PhD.

Ing. PhDr. Peter Daubner, PhD.

Bc. Daniel Costa Jařab

Greg Evans

Recenzenti:

doc. Milan Kurucz, CSc. (Ekonomická univerzita v Bratislave)

Mgr. Michael Augustín, PhD., MPA (Ústav politických vied SAV, v. v. i.)

Vydané s finančnou podporou Friedrich-Ebert-Stiftung, zastúpenie v SR.

ISBN 978-80-89766-07-9

Obsah

Úvod	5
 František Novosád	
<i>O ne-samozrejmosti samozrejmebo</i>	9
 Richard Šťáhel	
<i>Koncept ne-rastu a sociálno-ekologická transformácia</i>	15
 Boris Zala	
<i>Humanoecopolis (alternatíva k neoliberalnej globalizácii)</i>	31
 Ivan Buraj	
<i>Ne-rast ako alternatíva aj ako východisko</i>	82
 Peter Daubner	
<i>K politickej ekológii A. Gorz</i>	106
 Daniel Costa Jařab	
<i>André Gorz v dějinách nerůstového myšlení</i>	146
 Greg Evans	
<i>Ecological Realism in Action: André Gorz and the 1970s American Counterculture</i>	155
 O autoroč	171

Koncept ne-rastu a sociálno-ekologická transformácia

Richard St'ahel

Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i.

Všetky ľudské aktivity, od každodenných rutinných úkonov až po dejiny tvoriace udalosti sa dejú na konečnej planéte. To znamená, že množstvo zdrojov, a nielen neobnoviteľných, ale aj obnoviteľných, ktoré má ľudstvo k dispozícii pre svoj rozvoj a reprodukciu je konečné. Zatiaľ skôr hypotetické, aj keď technologicky uskutočniteľné získavanie zdrojov z medziplanetárneho priestoru Slnecnej sústavy z environmentálneho hľadiska narazí na obmedzenú schopnosť planetárneho systému pohlcovať znečistenie produkované ľudskou aktivitou.

„Dovoz“ surovín z vesmíru by teda do už aj tak rôznymi formami znečistenia a vedľajšími, často neúmyselným dôsledkami rozvojových aktivít zaťaženého planetárneho systému pridával ďalšiu záťaž. Pretože akákoľvek ľudská aktivita nielen spotrebováva zdroje, ale aj produkuje znečistenie. Čokoľvek sa vyrobí, sa skôr či neskôr stane odpadom, pričom pri tejto výrobe sa spotrebováva energia, ktorá produkuje emisie skleníkových plynov a ďalšie formy znečistenia.

Prebiehajúca klimatická zmena, ale aj masívne vymieranie rastlinných a živočíšnych druhov potvrdzujú, že schopnosť planéty pohlcovať produkty globálneho ekonomicko-politického systému, väčšinou vo forme rôznych foriem znečistenia, je už prekročená. Ak chceme zachovať obývateľnosť planéty, bude potrebné opustiť ekonomicko-politický systém postavený na imperatívne rastu, ktorý planetárny systém vníma len ako zdroj surovín a úložisko všetkých druhov odpadov zároveň. Ak sú totiž zdroje i absorpčná schopnosť planetárneho systému obmedzené, nie je možné ani teoreticky počítať s tým, že spoločnosť postavená na neustálom raste je dlhodobo udržateľná.

Na planéte s konečnými zdrojmi nie je možný trvalý rast

Jedným z prvých kto poukázal na rozpor medzi ekonomicko-politickým systémom postaveným na predstave trvalého rastu výroby a spotreby na jednej strane a konečnými rozmermi a možnosťami planetárneho systému na strane druhej bol britsko-americký ekonóm Kenneth E. Boulding. Už v polovici 60. rokov minulého storočia prirovnal planétu Zem k vesmírnej lodi.¹ Uvedomil si totiž ako nákladné a technologicky náročné je vytvoriť život umožňujúce podmienky v len pár metroch kubických vesmírnej lode. Jej posádka pritom musí neustále pozorne sledovať všetky chemické a fyzikálne parametre prostredia (zloženie vzduchu, jeho teplotu, vlhkosť, tlak, úroveň radiácie atď.). Mierna zmena ktoréhokoľvek z týchto parametrov môže spôsobiť smrť posádky, tá sa preto musí aktívne podieľať na udržiavaní život umožňujúceho prostredia. Posádka však zároveň musí dôsledne recyklovať, pretože má k dispozícii len obmedzené množstvo energie, potravín, vzduchu i vody.

Na Zemi však všetko čo umožňuje a udržuje život považujeme za natoľko samozrejmé, že nám zväčša ani nenapadne, že to svojim spôsobom života ničíme. Podľa Bouldinga sa na Zemi väčšina ľudí správa ako partia kovbojov tiahnuca prériu. Berie si, čo chce, ničí alebo zabíja len pre zábavu. Zanecháva za sebou pás zničenej pôdy posiatej odpadom. Na rozdiel od posádky vesmírnej lode si málokto z pozemšťan uvedomuje, že jeho život závisí od parametrov prostredia a obmedzených zdrojov planéty (Boulding 1966). Vo vesmírnej lodi by nikomu nenapadlo používať technológie spaľujúce drahocenný kyslík a zamorujúce vzduch koktailom skleníkových a toxických plynov a popolčekom usadzujúcim sa na všetkom, vrátane slizníc dýchacieho ústrojenstva. Dýchatelný vzduch, vodu, pôdu či znesiteľnú a stabilnú klímu považujeme za natoľko samozrejmé, že odmietame akceptovať aj vedecky podložené zistenia o samovražednosti praxe ich kontaminácie všetkými možnými druhmi znečistenia.

Bouldingova metafora vystihuje situáciu ľudstva veľmi presne. Až dnešné poznatky vied o Zemi a miere devastácie život podporujúcich ekosystémov, umožňujú oceniť jej výstižnosť. Zem je totiž skutočne jediné miesto v známom vesmíre, ktoré umožňuje život.

¹ Pozri bližšie Boulding (1964). Metafora Zeme ako vesmírnej lode mala v 60. rokoch minulého širšie použitie, ktoré súviselo s dobovou popularitou prvých letov lodí s ľudskou posádkou na obežnú dráhu Zeme a neskôr na Mesiac. Objavila sa preto u viacerých autorov a významne prispela k vzniku a formovaniu konceptu udržateľnosti. Pozri k tomu bližšie Rome (2015).

Je to malé zrnko piesku, ktoré sa pohybuje v nekonečnom a nehostinnom vesmíre. Je načas začať ho vnímať ako kozmickú loď poskytujúcu nielen ochranu pred kozmických žiarením, ale aj podmienky na reprodukciu života, a to zďaleka nielen človeku.

Bouldingovu metaforu Zeme ako kozmickej lode však možno rozvinúť ďalej. Žiadny dopravný prostriedok – auto, lietadlo, loď a obzvlášť kozmickú loď – nemožno riadiť na základe princípov, ktoré odporujú základným prírodným zákonom. Prínajmenšom nie dlho. Súčasné ekonomicko-politické systémy sú však postavené na imperatíve rastu, teda na predstave, ktorá prírodným zákonom odporuje zo svojej podstaty. Boulding však už v 70. rokoch minulého storočia skonštatoval, že každý, kto verí v neobmedzený rast čohokoľvek fyzického na fyzicky konečnej planéte, je buď blázon alebo ekonóm.

V tom istom čase, teda začiatkom 70. rokov minulého storočia, sformuloval André Gorz, francúzsky filozof a jeden z hlavných predstaviteľov politickej ekológie, možnú terapiu na Bouldingom stanovenú diagnózu. Práve Gorzovi sa totiž pripisuje autorstvo pojmu „ne-rast“ („décroissance“, resp. „degrowth“). Problematickosť a kontradiktorkosť „rastu pre rast“, ktorú podobne ako Boulding identifikoval v jadre povojnových ekonomicko-politických systémov, navrhoval nahradiť systémom, ktorého hlavným imperatívom nebude rast výroby a spotreby, ale predovšetkým zachovanie rovnováhy medzi spotrebou a dostupnosťou zdrojov. Zároveň však poukazoval na potrebu naplnenia základných ľudských potrieb, a to pre všetky ľudské bytosti (Gorz 2022). Koncept ne-rastu teda reflektuje tak konečnosť zdrojov planéty, ako aj potrebu zachovania jej obývateľnosti. Gorz však zdôrazňoval, že to nie je možné dosiahnuť bez sociálnej spravodlivosti a obmedzenia svojvôle priemyselných a finančných korporácií.

Antropocén a planetárne hranice

Boulding ani Gorz však ešte nemali k dispozícii mohutný korpus dát o komplexnom vplyve všetkých ľudských činností, predovšetkým však tých, ktoré sú spojené s industrializmom postaveným na technológiách spaľovania fosílnych palív, na systém planéty Zem. Tie až na prelome 20. a 21. storočia umožnili sformulovanie konceptu antropocénu (Crutzen, Stoermer 2000). Ten je založený na identifikovaní vplyvu antropogénnych činností na planetárny systém. Je taký rozsiahly, že ľudstvo možno označovať za bio-geo-fyzikálnu silu. Teda silu, ktorá je prínajmenšom porovnateľná s inými geologickými silami.

Vplyv tejto sily na planetárny systém je taký komplexný, že významne prispel k posunu planetárneho systému z geologicko-klimatickej epochy holocénu a do epochy antropocénu. Tá je však omnoho nestabilnejšia a nepredvídateľnejšia než epocha holocénu, ktorá umožnila vznik a rozvoj civilizácie (Zalasiewicz et al. 2011). Perspektíva načrtnutá konceptom antropocénu následne vo vedách o systéme Zeme prispela k vzniku konceptu planetárnych hraníc („planetary boundaries“). Ten v roku 2009 identifikoval deväť planetárnych cyklov alebo procesov, ktoré sú kľúčové pre udržanie stavu planetárneho systému umožňujúceho bezpečné fungovanie ľudstva (Rockström et al. 2009).

Snahy o kvantifikáciu parametrov bezpečného operačného priestoru pre ľudstvo – teda identifikovanie hraníc toho, čo planetárny systém znesie bez toho, aby sa zmenili podmienky umožňujúce život na Zemi – vyústili v roku 2023 do poznania, že šesť z deviatich planetárnych hraníc už bolo prekročených (Richardson et al. 2023). Ak sa na kvantifikáciu hraníc systému Zeme vezme do úvahy aj kritérium férovosti, ktoré počíta s prístupom k zdrojom života pre všetkých, teda s distributívnou a procedurálnou spravodlivosťou, bolo už prekročených až sedem planetárnych hraníc (Röckstrom et al. 2023).

Koncom roku 2023 zverejnil Global Systems Institute správu s názvom *Globálne body zvratu* („Global Tipping Points“). Správa sa zaoberá až 25 planetárnymi systémami, ktoré môžu v blízkej či vzdialenejšej budúcnosti dosiahnuť body zvratu, teda dostať sa do situácie skokovej zmeny, ktorá bude znamenať ich kolaps. Správa konštatuje, že minimálne päť planetárnych systémov je na pokraji veľmi rýchlych zmien, ktoré by znamenali zásadnú zmenu podmienok života na planéte. Navyše kolaps ktoréhokoľvek z týchto systémov môže vyvolať domino efekt, teda spustiť kaskádu rozsiahlych a veľmi rýchlych zmien ďalších systémov (Lenton et al. 2023). Pritom už v súčasnosti prebiehajúce zmeny v planetárnom systéme sú príliš rýchle na to, aby sa im stíhali prispôbovať ekosystémy. Nie sú toho schopné však ani sociálne, ekonomické a politické systémy.

(Ne)normálnosť rastu

Americký environmentalista a spisovateľ Richard Heinberg poukazuje na to, že dvoj- až trojpercentná ročná miera rastu je považovaná za znak zdravej a normálnej ekonomiky. Lenže aj pri takomto relatívne nízkom raste sa spotreba zdrojov zdvojnásobí za približne 25 rokov a rovnako sa zdvojnásobí aj produkcia odpadu a emisií skleníkových plynov.

Uplynulé štvrt'oročie globálna ekonomika rástla takým tempom, že „...od roku 1997 sme spotrebovali viac ako polovicu neobnoviteľných zdrojov vyt'ažených od vzniku človeka“ (Heinberg 2022). Takáto rozsiahla extrakcia prírodných zdrojov ľudstvo smeruje k prekročeniu biofyzikálnych limitov rastu. S týmto rozsahom ťažby súvisí aj množstvo emisií CO₂ vyprodukovaného spaľovaním fosílnych palív za posledných 30 rokov – prevyšuje všetko, čo ľudstvo vypustilo do atmosféry za celé svoje predchádzajúce dejiny.

Ideológia rastu je však hlboko implementovaná do verejného diskurzu, ale aj do ekonomických a politických inštitúcií.² A preto, napriek rastúcej vedeckej evidencii o deštrukcii praktických všetkých zložiek planetárneho systému spôsobovanej práve výrobou a spotrebou organizovanou striktne v rámci paradigmy rastu, verejné politiky nie sú schopné prísť s ničím iným než s návrhmi na ďalší rast – aj keď premenovaný na udržateľný³ či dokonca zelený. Stále však platí, že niet rastu výroby, spotreby a populácie bez rastu znečistenia a exploatacie prírodných zdrojov. James Lovelock, autor konceptu Gaia⁴, však pripomína, že „udržateľný rozvoj jednoducho znamená rásť“ (Lovelock 2014, 108).

Klimatické modely poukazujú na to, že súčasné subtropické a tropické oblasti budú o niekoľko desaťročí neobývateľné a značná časť oblastí mierneho pásma bude mať

² K vzniku, vývoju a normalizácii paradigmy rastu ako kľúčovej kategórie ekonomického a neskôr aj verejného diskurzu od 40. rokov 20. storočia pozri Schmelzer (2015). Hospodársky rast je stotožňovaný s rozvojom. Ako ekonomická kategória vznikol počas II. svetovej vojny. Už v 50. rokoch minulého storočia sa hospodársky rast stal primárnym politickým cieľom, jeho dosahovanie hlavnou úlohou a zodpovednosťou vlád a zároveň aj najvýraznejším indikátorom miery úspešnosti národného rozvoja a spoločenského blahobytu (Schmelzer 2015, 264). Napriek pomerne rozsiahlej a neustávajúcej kritike tohto konceptu z rozličných akademických i politických pozícií sa paradigme rastu podriadili nielen vlády západných, ale aj tzv. socialistických a rozvojových krajín a rovnako si ju osvojili medzištátne organizácie, ktoré prispeli k jej ďalšiemu rozšíreniu. Paradigma rastu zohrala významnú úlohu aj v ideologických a vplyvových bojoch studenej vojny, počas ktorých slúžila ako porovnávacie kritérium úspešnosti konkurenčných ekonomicko-politických systémov.

³ Pojem udržateľnosti definovala správa tzv. Brundtlandovej komisie, ktorá vyšla v roku 1987 pod názvom *World Commission on Environment and Development: Our Common Future* (1987). Správa poukazuje na súvislosť medzi degradáciou rozličných zložiek životného prostredia a formou a rozsahom spoločenského rozvoja. Koncept udržateľného rozvoja potom predpokladá možnosť nájdenia takej formy rozvoja, ktorá nebude devastovať životné prostredie, a tým aj predpoklady ďalšieho rozvoja. Tento koncept zapracovala do svojich rozvojových plánov väčšina organizácií OSN a zároveň takmer všetky štáty. Dokonca aj značná časť ekonomického sektora proklamuje, že jeho aktivity sú realizované s ohľadom na koncept udržateľného rozvoja, aj keď v tejto sfére došlo k redukcii a dezinterpretácii tohto konceptu na „trvalo udržateľný rast“. K problematike konceptu udržateľného rozvoja pozri Šťáhel (2019).

⁴ Gaia, ako metaforicky označuje holisticky chápanú planétu Zem, považuje za „...zložitú entitu zabírajúcu biosféru, atmosféru, oceány a pevninu Zeme, ako celok tvoriaci spätňoväzbový alebo kybernetický systém, ktorý vyhľadáva optimálne fyzické a chemické prostredie pre život na tejto planéte“ (Lovelock 1993, 25). Schopnosť planetárneho systému udržiavať určitú formu dynamickej rovnováhy odolávajúcej napríklad vulkanickej činnosti alebo vesmírnym vplyvom (zmenám sklonu Zemskej osy či vzdialenosti od Slnka) viedli k označovaniu planetárneho systému ako superorganizmu.

charakter suchých saván či dokonca polopúští (Xu et al. 2020). Podľa Lovelocka je preto potrebné skôr než o ďalšom raste uvažovať o tom, čo s asi dvoma až troma miliardami ľudí, ktorí v týchto oblastiach v súčasnosti žijú. To isté platí aj pre niekoľko desiatok mestských aglomerácií s miliónmi obyvateľov, ktoré budú čoskoro pod úrovňou hladiny oceánu. Podľa Lovelocka je preto potrebné prestať fantazírovať o udržateľnom rozvoji či raste a začať vážne plánovať udržateľný ústup (Lovelock 2008, 21).

V dominujúcich konceptoch spoločnosti je však už spomalenie rastu považované za stagnáciu, teda za príznak úpadku spoločnosti a neschopnosti vlád či politických režimov. Koncept ne-rastu je tak považovaný za absurditu, či dokonca za spoločensky nebezpečnú utópiu. Štáty a stabilita ich ekonomicko-politických a sociálnych systémov sa stali natoľko závislými od pokračovania hospodárskej expanzie, že sa fakticky zmenili na „rastové štáty“ (Schmelzer 2015, 267). V dominantnej časti ekonomického a politického diskurzu je tak predstava kolapsu planetárneho systému prijateľnejšia než predstava ekonomicko-politického systému postaveného na koncepte ne-rastu. Rast je skrátka považovaný za normu, dokonca za nevyhnutnosť, a neraz i za právo. Pritom nič v prírode, ani samotný človek, nerastie trvalo – aj rakovinové bunky to môžu robiť len pokiaľ žije organizmus, ktorý však svojim rastom zabíjajú.

Rast je stratégia odkladanej nádeje

Kritika rastu ako univerzálnej ekonomicko-politickej stratégie, paradigmy či dokonca ideológie sa objavila už v 50. rokoch minulého storočia. Ako už bolo ukázané vyššie v súvislosti s Bouldingom, už v 60. rokoch začala byť kritika tohto konceptu spájaná s pochopením dôležitosti environmentálnych podmienok existencie spoločnosti a predovšetkým limitov rastu. Do širšieho povedenia sa však táto kritika dostala až v dôsledku správy *Rímskeho klubu* známej ako *Limity rastu* (Meadows, Meadows, Randers, Behrens 1972). Jej autori na základe poznatkov a možností modelovania vývojových trendov dostupných začiatkom 70. rokov minulého storočia dospeli k nasledujúcemu konštatovaniu:

„Ak sa súčasné trendy rastu svetovej populácie, industrializácie, znečistenia, produkcie potravín a vyčerpávania zdrojov nezmenia, hranice rastu na tejto planéte sa dosiahnu niekedy v priebehu

nasledujúcich sto rokov. Najpravdepodobnejším výsledkom bude pomerne rýchly a nekontrolovateľný pokles počtu obyvateľov aj priemyselnej kapacity“ (Meadows, Meadows, Randers, Behrens 1972, 23).

V rovnakom období nemecký filozof a sociológ Jürgen Habermas poukázal na to, že absolútne hranice rastu stanovuje ekologická rovnováha (Habermas 2000, 57). Zároveň však konštatoval, že kapitalistické spoločnosti nemôžu obmedzovať imperatívy rastu (výroby, spotreby, produktivity a populácie) bez toho aby sa vzdali princípu svojej organizácie (Habermas 2000, 59). Súčasná kaskáda kríz naznačuje, že globálna industriálna civilizácia naráža na tieto limity. Rast však napriek čoraz rozsiahlejšej empirickej evidencii jeho dôsledkov na stabilitu planetárneho systému (IPCC 2023) zostáva cieľom politik väčšiny krajín a ich inštitúcií.

Erazim Kohák, český filozof, ktorý prežil značnú čas svojho života v emigrácii v USA, videl príčinu tejto neschopnosti zmeniť základný organizačný princíp ekonomicko-politického systému v široko rozšírenej predstave, že stále stupňovanie spotrebnej úrovne je zmyslom života i účelom spoločnosti, ktorý prekoná všetky osobné i spoločenské problémy. Táto predstava o zmysle života, podľa neho vznikla v Európe už po tridsaťročnej vojne a zakorenila sa v 19. storočí. Súčasná spoločnosť je však už úplne vo vleku nadnárodných priemyslových a obchodných spoločností, ktoré stupňovanie výroby a spotreby masívne podporujú a propagujú. „Konzumná explózia“ však podľa Koháka (1997, 337) do veľkej miery súvisí s nerovnomerným prístupom obyvateľstva k zdrojom (potravín, energií, vzdelania, zdravotnej a sociálnej starostlivosti). „*Vo svete do očí bijúcich nerovností sme dokázali ako tak udržať sociálny zmluvu iba prisľubom, že bude lepšie*“ (*ibid.*). Tento prisľub lepšieho materiálneho zabezpečenia v budúcnosti, pre ktorý treba obetovať prítomnosť, Kohák označuje ako „stratégiu odkladanej nádeje“ (*ibid.*). Tá umožňovala udržiavať v industrializovaných krajinách relatívny súhlas väčšiny obyvateľstva so sociálnymi a ekonomickými nespravodlivosťami, bola teda predpokladom sociálneho zmieru, alebo triedneho kompromisu (Habermas 2000). Rast však možno chápať aj ako vieru alebo ideológiu, ktorej dogmatiku je ťažké vyvracať argumentami či poznatkami prírodných vied. Kohák (2010, 190) doslova píše:

„Zhruba počas štyroch storočí sme verili, že expanzia vyrieši všetky problémy. Niekedy sme to chápali ako koloniálnu expanziu do najvzdialenejších kútov sveta, inokedy ako technologický rozvoj a vždy ako stupňovanie hmotnej spotreby pre privilegovanú časť ľudstva. Táto stratégia naráža na konečnosť Zeme. Dnes expanzia už nie je riešením, ale sama problémom“.

Dôsledkom tohto prístupu je, že väčšina štátov globálneho Severu dlhodobo žije na úkor iných, teda spôsobom, ktorý Ulrich Brand a Markus Wissen (2022) označujú ako „imperiálny spôsob života“. V zmysle ich konceptu je spôsob života „imperiálny“, keď je založený na neobmedzenom privlastňovaní si zdrojov, priestoru, pracovnej kapacity a ekosystémov ako pohltísk odpadov (v prípade CO₂ dažďové pralesy a oceány) niekde „inde“, teda mimo územia, kde znečistenie z výroby a spotreby vzniká. Väčšina štátov globálneho Severu spotrebovávajú omnoho viac zdrojov, než má k dispozícii na vlastnom území a produkuje podstatne viac odpadu a znečistenia než môžu absorbovať ekosystémy týchto krajín.⁵

Až 92 % emisií CO₂ vyprodukovaných spaľovaním fosílnych palív v rokoch 1850 až 2015 vzniklo v krajinách globálneho Severu, predovšetkým západnej Európy a severnej Ameriky (Hickel 2020). Prístup k surovinám, pracovnej sile a ekosystémom v krajinách globálneho Juhu⁶ si tieto krajiny v minulosti zabezpečovali ich okupáciou vo forme kolónií, v súčasnosti však prevažne politicky a legálne (dohodami o ochrane investícií, o slobodnom obchode, o zabránení dvojitého zdanenia atď.), ale aj pomocou násilia – priamych vojenských intervencií alebo zmien režimov. Bez prístupu k prírodným a ľudským zdrojom krajín globálneho Juhu by rast krajín globálneho Severu nebol možný⁷, takže ich ekonomická a vojenská moc, ale aj životná úroveň ich obyvateľstva by veľmi rýchlo upadli. Príčinou globálnej environmentálnej, sociálnej a politickej krízy sú tak dominantné spôsoby výroby, distribúcie a spotreby, spojené s predstavou samozrejmosti ich trvalého rastu, ktoré sú hlboko zakorenené v každodenných rutinách strednej a vyššej triedy spoločností globál-

⁵ Bruno Latour v tejto súvislosti hovorí o priepasti medzi priestorom „kde žijeme“ a priestorom „z ktorého žijeme“ čím poukazuje na fakt, že vysoko industrializované krajiny potrebujú na svoje bežné fungovanie omnoho viac zdrojov, ale aj pohltísk všetkých druhov odpadov, než môže poskytnúť ich vlastné územie vymedzené medzinárodne uznanými hranicami (Latour 2021, 85 – 86). Poukazuje tým na fakt, že bez potravín, zdrojov energií a ďalších surovín dovážaných spoza hraníc, väčšinou z krajín globálneho Juhu, ale aj bez schopnosti ekosystémov, opäť prevažne v krajinách globálneho Juhu, pohlcovať emisie a ďalší odpad produkovaných „normálnym“ životom industriálnych (vysokopríjmových) spoločností, by väčšina krajín globálneho Severu skolabovala do niekoľkých dní, nanajvýš mesiacov.

⁶ K rozsahu odlivu prírodného, finančného i ľudského kapitálu z krajín globálneho Juhu do krajín globálneho Severu, ktoré je dôsledkom nerovných ekonomicko-politických vzťahov globálneho Juhu a globálneho Severu pozri bližšie Hickel, Dorninger, Wieland, Suwandi (2022).

⁷ V rokoch 1970 – 2017 spotrebovali vysokopríjmové krajiny až 74 % globálneho surovinovej produkcie, z čoho až 27 % spotrebovali USA a 25 % krajiny EÚ-28. Na Čínu v tomto období pripadlo 15 % a na zvyšok globálneho Juhu, teda na krajiny Latinskej Ameriky a Karibiku s nízkymi a strednými príjmami, na celú Afriku, Stredný východ a Áziu (okrem Číny) pripadlo len 8 % globálnej spotreby surovinových zdrojov. Vo vysokopríjmových krajinách dominuje spotreba abiotických materiálov, v nízkopríjmových krajinách prevažuje nadmerné využívanie biomasy (Hickel, O'Neill, Fanning, Zoomkawala 2022).

neho Severu. Zároveň sú celosvetovo atraktívne a priamo i nepriamo propagované marketingovým a filmovým priemyslom, takže si tento spôsob života osvojuje aj rastúca stredná trieda krajín globálneho Juhu, podobne ako sa to v uplynulých troch desaťročiach udialo u nás. Imperiálny spôsob života má však takú vysokú environmentálnu stopu, že ak si ho osvojí len stredná a vyššia trieda všetkých krajín sveta, planetárne ekosystémy skolabujú v priebehu niekoľkých rokov (Brand, Wissen 2022).

Dá sa to dokumentovať aj na príklade Slovenska. Environmentálna stopa Slovenska je približne 2,6 planéty. To znamená, že ak by celý svet mal takú životnú úroveň ako Slovensko, potrebovali by sme zdroje z viac ako dva a pol planéty. V roku 2022 bola priemerná ročná uhlíková stopa obyvateľa Slovenska 7,39 tony CO₂, spotreba všetkých druhov surovín (materiálová stopa) v priemere 16,62 ton.⁸ Priemer uhlíkovej stopy EÚ sa blíži k 8 tonám CO₂ na osobu a rok, svetový priemer je približne 5 ton CO₂ na rok.⁹ Udržať klimatický systém v stave umožňujúcom existenciu globálnej civilizácie si však vyžaduje celosvetovo znížiť priemerné emisie na 2 tony CO₂ na osobu a rok.

Dôsledky klimatických zmien však už niekoľko rokov dopadajú najtvrdšie na obyvateľov krajín, ktorých emisie CO₂ na osobu a rok sa pohybujú pod 1 tonou. Tzv. uhlíková nerovnosť je pritom priepastná – 50 % najchudobnejšej časti svetovej populácie má priemernú uhlíkovú stopu len 0,6 tony CO₂ na osobu a rok, priemerná uhlíková stopa jedného percenta najbohatšej časti svetovej populácie je až 48 ton CO₂ na osobu za rok (Bruckner, Hubacek, Shan, Zhong, Feng 2022, 313 – 314). Nadspotreba a nadprodukcia odpadu poháňaná vierou v možnosť či dokonca nutnosť trvalého hospodárskeho rastu, z ktorého navyše profituje iba veľmi malá časť svetovej populácie, poškodzuje alebo dokonca úplne likviduje environmentálne predpoklady života veľkej časti svetovej populácie. Je teda privilégiom umožňujúcim žiť na úkor druhých.

Dôsledkom tohto privilégia je pokračovanie rastu emisií skleníkových plynov a aj rastu ich koncentrácie v atmosfére. Politiky, ktorých cieľom je udržanie či dokonca zvyšovanie hospodárskeho rastu sú naďalej považované za štandardné a jediné akceptovateľné. Podpore zo súkromných i verejných zdrojov sa tak naďalej tešia aktivity zvyšujúce produkciu skleníkových plynov. Od leteckej dopravy po masívne zbrojenie. A to napriek záväzku 195 krajín a EÚ vyjadrenému podpisom klimatickej dohody v Paríži na Konferencii OSN

⁸ Pozri Sustainable Development Index (2024).

⁹ Pozri Bruckner, Hubacek, Shan, Zhong, Feng (2022).

o Zmene klímy koncom roka 2015 znížovať emisie tak, aby globálna teplota vzrástla maximálne o 2 °C. Podľa Bruna Latoura (2020, 9 – 10) v „...*tento deň všetky signatárske krajiny (...) s obavami uznali, že ak budú všetky pokračovať podľa vlastných zámerov modernizácie vpred rovnakým tempom, nebude už existovať planéta, ktorá by bola s ich nádejami na rozvoj zlučiteľná*“. S odstupom času sa ale ukazuje, že tie obavy neboli dostatočné na to, aby verejné politiky opustili paradigmu rastu.

Ne-rast ako forma sociálno-ekologickej transformácie

Spoločnosť postavená na paradigme či ideológii rastu je teda neudržateľná, a to nielen environmentálne, ale ani sociálne a politicky. Ak takéto spoločnosti – a s nimi aj globálna civilizácia – nechcú skolabovať, musia zmeniť svoje základné imperatívy a predstavy o tom čo je možné a čo žiaduce. Prinajmenšom zladit' svoje organizačné princípy a ciele verejných politík s možnosťami planetárneho systému, resp. prírodnými zákonmi.

Sociálno-ekologická transformácia¹⁰ sa tak ukazuje ako nevyhnutný, život civilizácie zachraňujúci proces. Koncept ne-rastu (Kallis 2022; Hickel 2019) je jedným z možných prístupov a zároveň cieľov takejto transformácie. Na rozdiel od spoločnosti determinovanej imperatívom rastu by spoločnosť ne-rastu bola orientovaná viac na napĺňanie základných ľudských potrieb a základných ľudských práv – nielen práva na život, práva na zdravotnú starostlivosť, práva na bývanie, práva “nehladovať”, ale aj práva na prístup k čistému, zdravému a udržateľnému prostrediu. To ako základné ľudské právo deklarovala rezolúcia Valného zhromaždenia OSN koncom júla 2022 (United Nations 2022). Právo na priaznivé životné prostredie tak bolo už aj formálne uznané za základ všetkých ostatných práv.

Jeho napĺňanie v ekonomicko-politickom systéme, ktorý akceptuje nadspotrebu malej časti svetovej populácie a súčasne hrozbu smrti stoviek miliónov ľudí v dôsledku nedostatku vody, potravy či bezpečného úkrytu pred čoraz častejšími prejavmi klimatických zmien ako sú vlny horúčav či hurikány a privalové dažde bude, podľa Leslieho Sklaira, znamenať nielen skoncipovanie práva na primeranú spotrebu (definovanú ako základnú minimálnu úroveň, s ktorou by sa uspokojili aj priemerne majetní ľudia) dostupnú všetkým, ale aj zníženie spotreby tých, ktorí spotrebúvajú najviac (Sklair 2009, 87).

¹⁰ K vzniku a vývoju konceptu sociálno-ekologickej transformácie spoločnosti pozri Brand, Wissen (2017).

Brand v tomto kontexte hovorí o „solidárnom spôsobe života“, ktorý umožňuje nežiť na úkor iných a na úkor prírody, to znamená prekonať spôsob výroby, ktorý spočíva na vykorisťovaní ľudskej pracovnej sily a ničení bio-fyzikálnych predpokladov života na Zemi. Vzťahy vo vnútri spoločnosti a vzťah spoločnosti s prírodou, by tak sledovali predovšetkým uspokojovanie základných potrieb celej populácie, ale bez prehlbovania devastácie planetárneho systému (Brand 2022, 31). Za kľúčový preto možno považovať princíp dostatku („sufficiency“), ktorý sleduje zabezpečenie prístupu k základným ľudským potrebám (vzduch, voda, potrava, bývanie, zdravotná starostlivosť, znesiteľná klíma)¹¹ pre každého a nie stále viac pre niekoľkých, alebo inými slovami „dobrý život pre všetkých v rámci planetárnych hraníc“ (*ibid.*). Ten možno chápať ako cieľ sociálno-ekologickej transformácie alebo aspoň ako normatívny horizont pozitívnej vizualizácie environmentálne a sociálne udržateľnej spoločnosti. Ak je totiž zjavné, že aplikácia konceptu rastu vedie k devastácii planetárneho systému a tým aj predpokladov existencie organizovanej spoločnosti, malo by byť rovnako zjavné, že riešením je aplikácia princípu seba-obmedzenia na všetky verejné politiky a tým aj na spoločnosť ako celok. Inými slovami, ak nemajú byť prekračované planetárne hranice („planetary boundaries“), musia byť stanovené aj spoločenské hranice („societal boundaries“) (Brand et al. 2021).

Koncept ne-rastu je tu tak domýšľaný do dôsledkov – ak majú mať právo život a k jeho zachovaniu nevyhnutné zdroje (voda, potrava, prístrešie, zdravotná starostlivosť) naozaj všetci ľudia, ak teda má ísť o univerzálne ľudské právo, musia byť stanovené konkrétne limity spotreby, ale aj produkcie emisií a ďalších odpadov. Alebo ešte inak, vysoko príjmové štáty už nemôžu považovať za samozrejmé, nieto ešte legálne doterajšie praktiky budovania

¹¹ Už Správa z prvej konferencie OSN o životnom prostredí, ktorá sa konala v Štokholme v júni 1972 uvádza, že životné prostredie je jednou z nevyhnutných podmienok základných ľudských práv, vrátane samotného práva na život. Požiadavky na čistý vzduch, vodu, prístrešie a zdravie správa označuje ako nepopierateľné potreby a práva človeka, pričom ochranu a zlepšovanie životného prostredia správa označila ako povinnosť všetkých vlád (United Nations 1973). Napriek tomu, že mnohé vlády v nadväznosti na túto správu a mnohé ďalšie dokumenty OSN začali koncipovať svoje národné environmentálne politiky, a postupne prakticky všetky zriadili ministerstvá životného prostredia alebo agentúry na ochranu prírody, v konkrétnych prípadoch prevažovala argumentácia, že správy či deklarácie OSN nie sú právne záväzné. Prínajmenšom pre Európu to už však neplatí, pretože Európsky súdny dvor pre ľudské práva dňa 9. apríla 2024 prišiel s prelomovým rozsudkom, podľa ktorého štáty majú povinnosť chrániť svojich občanov pred hrozbami a škodami vyplývajúcimi z klimatickej zmeny. Pozri bližšie Blattner (2024). Vzhľadom na to, že klimatická zmena je do veľkej miery dôsledkom plošne aplikovanej paradigmy rastu, mal by sa tento rozsudok premietnuť nielen do politik, ale aj organizačných princípov európskych štátov.

blahobytu vlastných občanov¹² devastáciou životného prostredia a drancovaním prírodných ľudských zdrojov nízkopříjmových krajín. Stanovenie takýchto hraníc, by malo byť výsledkom demokratických procesov, ktoré berú do úvahy nielen sociálnu slobodu definovanú ako právo nežiť na úkor iných (Brand et al. 2021), ale aj právo na prístup k základným zdrojom života, ktoré je jedným z východiskových princípov konceptu environmentálnej demokracie (St'ahel 2023).

Záver

Poznatky vied o Zemi jednoznačne potvrdzujú, že ekonomicko-politický systém postavený na paradigme rastu svojimi dôsledkami na planetárny systém ohrozuje obývatel'nosť čoraz väčšej časti planéty. Nielen environmentálne, ale aj sociálne a politické dôsledky budú prinášať utrpenie a smrť čoraz väčšej časti svetovej populácie. Koncept ne-rastu je pokusom o formulovanie alternatívnej paradigmy, v rámci ktorej by mohli byť nanovo vybudované ekonomicko-politické inštitúcie a sociálno-ekologické vzťahy, tak aby sa procesy planetárnej deštrukcie a sociálnej devastácie aspoň spomalili.

Je totiž zjavné, že už len udržanie funkčnosti existujúcej ekonomicko-politickej, ale aj fyzickej (dopravnej, telekomunikačnej, energetickej či obytnej) infraštruktúry a na ňu naviazaných služieb si vyžiada obrovské množstvo prírodných, ľudských i finančných zdrojov. Pokiaľ sa však verejné politiky budú naďalej podriaďovať imperatívu rastu a fikciám o neobmedzenom množstve zdrojov či nekonečnej schopnosti planetárneho systému pohlcovať všetky formy znečistenia, zostanú všetky tzv. zelené politiky či transformácie nielen rétorickými cvičeniami, ale aj viac či menej sofistikovanými formami greenwashingu.

¹² S tým je spojená aj potreba rekonfigurácie konceptu občianstva a jeho úrovni od národnej, cez regionálne (európsku), po globálnu. Politická, ale predovšetkým sociálna rovina občianstva už nesmie byť ani v teoretickej rovine formulovaná bez ohľadu na environmentálne dôsledky zvyšovania úrovne blahobytu a sociálneho zabezpečenia vo vysokopříjmových krajinách na možnosti realizácie ľudských a občianskych práv v nízkopříjmových krajinách. K problematike environmentálneho občianstva pozri Mravcová (2023).

Literatúra

- BLATTNER, Ch. E. (2024): European ruling linking climate change to human rights could be a game changer – here's how. *Nature*, 628 (691). DOI: <https://doi.org/10.1038/d41586-024-01177-3>
- BOULDING, K. E. (1964): *The Meaning of the Twentieth Century: The Great Transition*. New York: Harper and Row.
- BOULDING, K. E. (1966): The Economics of the Coming Spaceship Earth. In: Jarrett, H. (ed.): *Environmental Quality in a Growing Economy*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 3 – 14.
- BRAND, U. – WISSEN, M. (2017): Social-Ecological Transformation. In: Richardson, D. – Castree, N. – Goodchild, M. F. – Kobayashi, A. – Liu, W. – Marston, R. A. (eds.): *International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology*. Malden: John Wiley & Sons. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0690>
- BRAND, U. – WISSEN, M. (2022): *Imperiální způsob života: Každodenní život a ekologická krize kapitalismu*. Praha: Neklid.
- BRAND, U. (2022): The Global Political Economy of the imperial mode of living. *Global Political Economy*, 1 (1), 26 – 37. DOI: <https://doi.org/10.1332/PEIR2693>
- BRAND, U. et al. (2021): From planetary to societal boundaries: An argument for collectively defined self-limitation. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 17 (1), 265 – 292. DOI: <https://doi.org/10.1080/15487733.2021.1940754>
- BRUCKNER, B. – HUBACEK, K. – SHAN, Y. – ZHONG, H. – FENG, K. (2022): Impacts of poverty alleviation on national and global carbon emissions. *Nature Sustainability*, 5, 311 – 320. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41893-021-00842-z>
- CRUTZEN, P. J. – STOERMER, E. F. (2000): The “Anthropocene.” *Global Change Newsletter*, 41, 17 – 18. Dostupné na: <http://www.igbp.net/download/18.316f18321323470177580001401/1376383088452/NL41.pdf>
- GORZ, A. (2022): *Ekológia a politika: Ekológia a sloboda*. Bratislava: KPTL.
- HABERMAS, J. (2000): *Problémy legitimacy v pozdním kapitalismu*. Praha: Filosofia.
- HEINBERG, R. (2022). The Final Doubling: On the growth Ahead. *Common Dreams*. Dostupné na: <https://www.commondreams.org/views/2022/11/06/final-doubling-growth-ahead>

- HICKEL, J. – DORNINGER, Ch. – WIELAND, H. – SUWANDI, I. (2022): Imperialist appropriation in the world economy: Drain from the global South unequal exchange, 1990-2015. *Global Environmental Change*, 73 (1), 1 – 13. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102467>
- HICKEL, J. – O'NEILL, D. W. – FANNING, A. – ZOOMKAWALA, H. (2022): National responsibility for ecological breakdown: A fair-shares assessment of resource use, 1970–2017. *The Lancet Planet Health*, 6 (4), e342 – e349. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(22\)00044-4](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(22)00044-4)
- HICKEL, J. (2019): Degrowth: A Theory of Radical Abundance. *Real-World Economics Review*, 87, 54 – 68. Dostupné na: <http://www.paecon.net/PAERreview/issue87/Hickel87.pdf>
- HICKEL, J. (2020): Quantifying national responsibility for climate breakdown: An equality-based attribution approach for carbon dioxide emissions in excess of the planetary boundary. *The Lancet Planetary Health*, 4 (9), e399 – e404. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(20\)30196-0](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(20)30196-0)
- IPCC (2023): *Climate Change 2023: Synthesis Report of the IPCC Sixth Assessment Report (AR6)*. Switzerland: IPCC. DOI: <https://doi.org/10.59327/IPCC/AR6-9789291691647>
- KALLIS, G. (2022): *Na obranu nerástu*. Praha: Neklid.
- KOHÁK, E. (1997): Fenomenologie a ekologie – opora a spoluzávislost. *Filosofický časopis*, 45 (3), 363 – 379.
- KOHÁK, E. (2010): Příroda, „pokrok“ a protiklad: Přelet nad environmnetální etikou. In: Kohák, E.: *Kopí Dona Quijota: Vybrané přednášky, studie a publicitické články*. Rychnou nad Kněžnou: Ježek, 180 – 192.
- LATOUR, B. (2020): *Zpátky na Zem: Jak se vyznat v politice nového klimatického režimu*. Praha: Neklid.
- LATOUR, B. (2021): *Kde to jsem? Poučení z lockdownu pro pozemšťany*. Praha: Neklid.
- LENTON, T. M. et al. (eds.) (2023): *The Global Tipping Points Report 2023*. Exeter, UK: University of Exeter.
- LOVELOCK, J. (1993): *Gaia: Nový pohled na život na Zemi*. Tulčák: Abies.
- LOVELOCK, J. (2008): *Gaia vrací úder: Proč se Země brání a jak ještě můžeme zachránit lidstvo*. Praha: Academia.
- LOVELOCK, J. (2012): *Mizějící tvář Gaii: Poslední varování*. Praha: Academia.
- LOVELOCK, J. (2014): *A Rough Ride to the Future*. New York: The Overlook Press.

- MEADOWS, D. – MEADOWS, D. – RANDERS, J. – BEHRENS, W. (1972): *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books.
- MRAVCOVÁ, A. (2023): On Global Environmental Citizenship in the Context of the Anthropocene and the Deepening Environmental Crisis. *Filozofia*, 78 (10S), 75 – 89. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2023.78.10.Suppl.7>
- RICHARDSON, K. et al. (2023): Earth Beyond Six of Nine Planetary Boundaries. *Science Advances*, 9 (37), eadh2458, 1 – 16. DOI: <https://doi.org/10.1126/sciadv.adh2458>
- ROCKSTRÖM, J. et al. (2009): Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity. *Ecology and Society*, 14 (2), 32. Dostupné na: <https://www.ecologyandsociety.org/vol14/iss2/art32/>
- ROCKSTRÖM, J., et al. (2023): Safe and Just Earth System Boundaries. *Nature*, 619, 102 – 111. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41586-023-06083-8>
- ROME, A. (2015): Sustainability: The launch of Spaceship Earth. *Nature*, 527, 443 – 445. DOI: <https://doi.org/10.1038/527443a>
- SCHMELZER, M. (2015): The growth paradigm: History, hegemony, and contested making of economic growthmanship. *Ecological Economics*, 118, 262 – 271. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2015.07.029>
- SKLAIR, L. (2009): The globalization of Human Rights. *Journal of Global Ethics*, 5 (2), 81 – 96. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449620903110235>
- ŠŤÁHEL, R. (2019): Sustainable development in the shadow of climate change. *Civitas: Revista De Ciências Sociais*, 19 (2), 337 – 353. DOI: <https://doi.org/10.15448/19847289.2019.2.31971>
- ŠŤÁHEL, R. (2023): Industrial and Environmental Democracies as Models of a Politically Organized Relationship Between Society and Nature. *Studia Philosophiae Christianae*, 59 (1), 111 – 130. DOI: <https://doi.org/10.21697/spch.2023.59.A.06>
- SUSTAINABLE DEVELOPMENT INDEX 2024: Dostupné na: <https://www.sustainable-developmentindex.org/>
- UNITED NATIONS (1973): *Report of the United Nations Conference on the Human Environment, 5-6 June 1972*. New York: United Nations.
- UNITED NATIONS (2022): The human right to a clean, healthy, and sustainable environment. Dostupné na: <https://undocs.org/A/HRC/RES/48/13>

WORLD COMMISSION ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT (1987): *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.

XU, Ch. et al. (2020): Future of the human climate niche. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117 (21), 11350 – 11355. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1910114117>

ZALASIEWICZ, J. et al. (2011): The Anthropocene: A New Epoch of Geological Time? *Philosophical Transactions of The Royal Society A: Mathematical Physical and Engineering Sciences*, 369 (1938), 835 – 841. DOI: <https://doi.org/10.1098/rsta.2010.0339>

Tento text vznikol v rámci projektu VEGA č. 2/0110/24: Úlohy politickej filozofie v kontexte antropocénu II.

Ekológia, politika a sloboda

Vydavateľ:

Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i.

1. vydanie, 2024

Editor: *Ing. PhDr. Peter Daubner, PhD.*

Autor obálky: *Ing. PhDr. Peter Daubner, PhD.*

Jazyková úprava: *Ing. PhDr. Peter Daubner, PhD.*

Tlač: Expresta s.r.o., Bratislava

Náklad: 100 ks

Počet strán: 174

ISBN 978-80-89766-07-9

EAN 9788089766079

ISBN 978-80-89766-08-9 (online)

EAN 9788089766089 (online)

Vydané s finančnou podporou Friedrich-Ebert-Stiftung, zastúpenie v SR.

Všetky práva vyhradené.

Toto dielo a ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovat', ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľov práv.

Monografia "Ekológia, politika a sloboda" je výsledkom kolektívneho úsilia popredných slovenských filozofov, ako aj ich zahraničných kolegov. Autori sa podujali na preskúmanie filozofických, sociálnych a politických aspektov súčasnej globálnej environmentálnej krízy, identifikovať jej príčiny, následky a aj možné cesty jej riešenia v záujme odstránenia nebezpečenstva degradácie ľudskej spoločnosti a jej prírodného prostredia. Považujem za mimoriadne dôležitú ich ambíciu prispieť do vedeckej diskusie vlastnými názormi a koncepciami. Kolektívna monografia nastoľuje v súvislosti so súčasnou enviromentálnou krízou celý rad zásadných vedeckých podnetov najmä v otázkach ne-rastu. V situácii, keď naliehavo potrebujeme aby sa otázky klimatickej a ďalších kríz stali aj na Slovensku ústrednou témou vedeckého, politického a spoločenského diskurzu, je táto monografia cenným príspevkom slovenských filozofov a ich zahraničných kolegov k stimulovaniu takýchto diskusií, ktoré by v konečnom dôsledku mali smerovať k našej participácii na záchrane civilizácie na planéte Zem.

Doc. Milan Kurucz, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Knižná publikácia sa zameriava na komplexný vzťah medzi ekológiou, politikou a slobodou a je mimoriadne aktuálna, keďže problémy súvisiace s klimatickou zmenou a ekologickou udržateľnosťou sú stále naliehavejšie. Jednotliví autori sa vracajú k filozofickému odkazu Andrého Gorza, ktorého politická ekológia systematicky odmietala ekonomiku rastu, či už v kapitalistickej alebo socialistickej podobe. Veľkým prínosom knihy je, že tematizuje koncept ne-rastu – pojem, ktorého autorstvo je pripisované práve A. Gorzovi. Štruktúra diela je dobre premyslená a jednotlivé kapitoly logicky nadväzujú na seba. Editovaná kniha je významným prínosom k súčasnej diskusii o politickej ekológii a otázke slobody v kontexte globálnej environmentálnej krízy. Prináša cenné filozofické a politologické úvahy, ktoré sú podložené solídnymi teoretickými základmi. Publikácia má potenciál osloviť nielen odbornú, ale aj širšiu verejnosť, ktorá sa zaujíma o súčasné výzvy týkajúce sa životného prostredia a jeho prepojenia s politickými a sociálnymi otázkami.

Mgr. Michael Augustín, PhD., MPA

Ústav politických vied SAV, v. v. i. & Ekonomická univerzita v Bratislave

ISBN 978-80-89766-07-9